

در تکاپوی یافتن راهی به فلسفه قیام حسینی (ع)

عاشورا پژوهی ضرورتی اجتناب ناپذیر

حسین عبدالله زاده

دین پژوه

عاشورا پژوهی نیازمند پیمودن راه پر مشقت علمی، توأم با پارسایی وانصاف است تا دقایق و حقایق آن از لابلای ارائه‌ها بیرون کشیده شده و در مقابل چشم تشنگان حق و حقیقت قرار گیرد. عاشورا حماسه‌ای تکان دهنده است که از خون انسان‌های والا و پاک مایه می‌گیرد و مرز شرک و توحید را به‌عنوان بزرگ‌ترین دستاورد معنوی مشخص و از یکدیگر متمایز می‌کند. بی‌تردید اگر عاشورا نبود، شناخت صراط مستقیم ایمان از کج راه‌های نفاق و تزویر و پیچ و خم بیراهه‌های رنگارنگ بسیارمشکل و راهی از دام‌های گوناگون بسیار سخت بود. این مفهوم دراین سخن نغز نهفته است که «الاسلام نبوی الحدوث والوجود و حسینی البقا والخلود»: نکته‌ای که می‌تواند پرده از اهداف حماسه حسینی بردارد و با وقوف و تأمل در رخداد عاشورا نقش احیاکرآن را بنمایاند. دستگاه ظلم و تزویر اموی دراولین برخورد در کاخ یزید در شام متوجه امواج توفنده و بنیان کن رخداد عاشورا شد و از همان لحظه درصدرد تحریف اهداف و فلسفه آن برآمد.این‌روز از همان ابتدا سعی شد را با تفسیری تاریک شالوده تحریف را پی‌ریزی کند و عاشورای حسینی را با تفسیری مبهم و گنگ از آگاهی بخشی و بسیج‌کنندگی علیه ظلم و شرک تهی نماید.

انعکاس این شیوه را در دو کتاب «البدایه» از ابن کثیر و «الکامل» از ابن اثیر می‌توان ملاحظه کرد. تصویری که هردو کتاب از حماسه حسینی

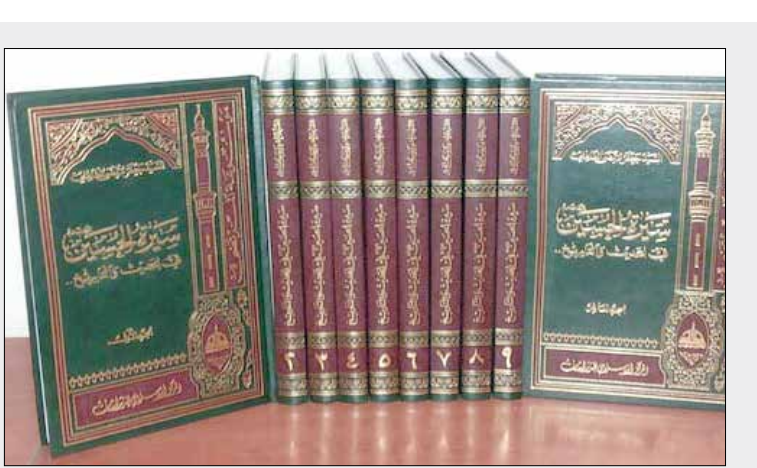
به دست می‌دهند، بسیار نارسا و و حتی آمیخته با تحریف است و آن عبارت از این است که امام حسین (ع) و افراد انگشت شمار دیگری با یزید بیعت نکردند و به‌دنبال آن از مدینه فرار و به مکه رفتند وپس از دریافت نامه‌های مردم کوفه به سوی آن دیار حرکت کردند. امام حسین(ع) در راه وقتی کشته شدن سفیر خود (مسلم بن عقیل) را شنید قصد بازگشت داشت که برادران مسلم مانع شدند و امام حسین(ع) مجبور شد تا راهش را به سمت کوفه ادامه دهد

شگفتا که اینان با پوشاندن حقیقت سعی کردند تا شهادت امام حسین (ع) را با هر ترفندی، تاویل وتحریف و کم رنگ وکم اثر سازند و حتی اگر توانستند، روح حماسه حسینی را بکشند. این دو کتاب تصویری گنگ و آشفته از عاشورا به دست می‌دهند تا آفتاب درخشان عاشورا برای چند صباحی هم که شده از دید حق پویان پنهان بماند و بدینگونه حقیقت تباه شود.

برخی از ساده اندیشان نیز با پیروی از شیوه تحریف‌گران در تحلیل قیام عاشورا به بیراهه رفته وبه حواشی بیش ازاندازه بها دادند و از فلسفه واهداف اصلی در به وجود آمدن حادثه کربلا غفلت کردند و در تحلیل هایشان سهمی برای مسائل اعتقادی قائل نشدند.

با گذشت ۱۴قرن از واقعه عاشورا بخش وسیعی از امت اسلامی، به دلیل شورآفرینی نهضت حسینی، وابستگی استواری با آن رخداد تاریخی داشته و با یادکرد وقایع آن همه ساله زمینه پیدای دینی و تجدید ارزش‌های توحید فراهم می‌شود. امری که در صورت تحقق می‌تواند

و موجب بود تا سید الشهدا(ع) در جامعه نقشی برعهده داشته باشد، خیلی کم است. اما اینکه روایتی با نقلی غیر از این مقاطع برای امام حسین(ع) آمده باشد، متن تاریخی نیست واهتمام ما در نگارش سیره الحسنین(ع)، توجه به رفتار و حضور امام حسین(ع) در یک رویداد است.» دکتر شهیدی محقق و پژوهشگر نامدار تاریخ اسلام با اشاره به نگرش علامه عاملی به تاریخ می‌گوید: «علامه نگاه هدایتی به تاریخ داشت یعنی تاریخ را به مثابه ابزاری برای هدایت انسان می‌دید. وی در یک مصاحبه بیان می‌دارد، من تاریخ را به‌عنوان معبود نگاه نکردم، بلکه درجایی که تاریخ اثری در ساخت فکری، اعتقادات، اقتصاد، روش یا اخلاقیات ما داشته استفاده کردم. وی در مقدمه سیره الحسنین(ع) به انگیزه‌های نگارش این اثر پرداخته و در هنگام نگارش کتاب متوجه بیماری سرطان خود

می‌شود و تقریباً ۹ جلد سیره الحسنین را در حالی که مراحل سخت شیمی درمانی را طی می‌کرد با رنج فراوان نوشت که نشان از جهاد ایشان در راه خدمت به اهل بیت(ع) دارد. وی در این کتاب به اعتبار و ضعف اسناد اشاره می‌کند، ولی نکته مهم این مسأله آن است که وی معتقد است اعتبار سندی تنها راه برای تعیین اعتبار کل حدیث نیست بلکه همانگونه که بیان داشته علاوه براسناد حوادث، مباحث محتوایی وقایع را نیز مدنظر قرارمی‌داد. از خود وی نقل است که بیان می‌داشت: ضعف سند به مانمی‌گویند که یک روایت از بن اشتباه است، بلکه باید به مبانی وادله دیگر نیز توجه کرد. بدین جهت حتی برخی از احادیث که از سوی غلات مطرح شده است را به دلیل انطباع با کلیات معرفتی و دیگر ادله‌ها می‌پذیرد. وی در بحث تعارض

اخبار به موضوع سند پژوهی توجه می‌کند. همچنین برای محکم کردن مناقشات متنی به عرصه سند پژوهی توجه خاص می‌کند.» گفتار قابل تأمل ایشان می‌شود و تقریباً ۹ جلد سیره الحسنین را در حالی که مراحل سخت شیمی درمانی را طی می‌کرد با رنج فراوان نوشت که نشان از جهاد ایشان در راه خدمت به اهل بیت(ع) دارد. وی در این کتاب به اعتبار و ضعف اسناد اشاره می‌کند، ولی نکته مهم این مسأله آن است که وی معتقد است اعتبار سندی تنها راه برای تعیین اعتبار کل حدیث نیست بلکه همانگونه که بیان داشته علاوه براسناد حوادث، مباحث محتوایی وقایع را نیز مدنظر قرارمی‌داد. از خود وی نقل است که بیان می‌داشت: ضعف سند به مانمی‌گویند که یک روایت از بن اشتباه است، بلکه باید به مبانی وادله دیگر نیز توجه کرد. بدین جهت حتی برخی از احادیث که از سوی غلات مطرح شده است را به دلیل انطباع با کلیات معرفتی و دیگر ادله‌ها می‌پذیرد. وی در بحث تعارض

▪ دوشنبه ۳ شهریور ۱۳۹۹
 ▪ سال بیست و ششم
 ▪ شماره ۷۴۲۷

ایران

چه بود و با چه هدفی قدم در راه شهادت خود و یارانش نهاد.

جوهره احیاگر و ظرفیت تحول ساز نهضت حسینی اندیشمندان بسیاری را بر آن داشته تا از سر مسئولیت، راهی به فلسفه وجودیش بیابند و آن را دستمایه بیداری ساخته و درصدد برآیند تا بازتاب دهند. قیام ابعبدالله(ع) از آنچنان وسعت و عمقی برخوردار است که هر صاحب فکر نکته سنجی در رویارویی با آن می‌تواند به نتیجه‌ای تازه دست یابد و از رهگذر آن آموزه‌ای نو و انسان‌ساز را فرا گرفته و در اختیار بشریت قرار دهد.

وقتی از اهداف رخداد عاشورا سخن به میان می‌آید، امر به معروف و نهی از منکر، مبارزه با ظلم، برپایی عدالت، احیای شریعت محمدی، اعتراض نسبت به بدعت‌ها و تلاش برای اصلاح امور مسلمانان در اذهان نقش می‌بندد. این

با گذشت ۱۴قرن از واقعه عاشورا بخش وسیعی از امت اسلامی، به دلیل شورآفرینی نهضت حسینی، وابستگی استواری با آن رخداد تاریخی داشته و با یادکرد وقایع آن همه ساله زمینه بیداری دینی و تجدید ارزش‌های توحیدی فراهم می‌شود. امری که در صورت تحقق می‌تواند در طرد ناهنجاری‌ها و تقویت روحیه ظلم ستیزی و عدالت خواهی مؤثر باشد

شعائر حسینی در تاریخ

از مدینه تا مدیا

اباعبدالله الحسنین(ع) حقیقتی فراتر از تاریخ است. پس اگرچه در بستر تاریخ حضوری بسیار پررنگ دارد، در تاریخ نمی‌گنجد. برخشی از شخصیت‌های تاریخی مدت‌ها پس از پایان حضور مادی خود، همچنان در تاریخ تأثیر دارند و به حیات معنوی خود ادامه می‌دهند. اما شاید دور از حقیقت نباشد اگر بگویم حسین بن علی(ع) تأثیری فراتر از آن بر تاریخ گذاشته است.

تنهایی از جنبه‌های تأثیرگذاری امام حسین(ع) در تاریخ، بازتابی است که از شهادت او در جوامع مختلف در قالب عزاداری و برگزاری مراسم ماتم به

کزارش‌هایی از اوایل قرن چهارم درباره گردهمایی مردم مصر در ایام محرم و به‌صورت خاص، روز عاشورا در مراقد شیعی وجود دارد که پس از ورود فاطمیان به مصر به مراسمی رسمی در سال ۳۶۳ تبدیل شد

چشم می‌خورد. می‌دانیم که حرکت امام حسین(ع) از مدینه به مکه و سپس از مکه به سمت کوفه با وداعی اشکیار از سوی زنان بنی هاشم و برخی از مردان همراه بود و گریه مسلم بن عقیل پیش از شهادت بر امام و خاندانش که در راه کوفه بودند نمونه برجسته‌ای است. اما مهمتر از آن، خود امام حسین علیه‌السلام در نهم محرم برای خود ذکر مصیبتی دارد که مستمع آن حضرت زینب علیه‌السلام است. پس از شهادت امام، بی شک نخستین مجلس عزای حسینی(ع) از سوی بازماندگان کاروان در کربلا برپا شد و سپس در کوفه و بعد شام، با مرثیه سرائی امام سجداد(ع) برگزارشد.

امامان شیعه، مهم‌ترین برپاکندگان شعائر حسینی(ع) بودند. امام سجاد، امام باقر و امام صادق علیهم‌السلام، در خفقان عصر بنی امیه، در هر فرصتی از شهیدان کربلا یاد می‌کردند و در

مجالس خصوصی با حضور خاندان و اصحاب ایشان بر این مصائب می‌گریستند. کاهش مقطعی خفقان، در کشاکش قدرت میان امویان و عباسیان، فرصتی ارزشمند را در اختیار امام صادق(ع) قرار داد تا در جریان انتقال معارف ناب اسلام، به تبیین عظمت و مظلومیت سیدالشهدا و اهمیت زیارت ایشان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شعائر حسینی(ع)، بپردازد. حجم فراوان احادیث شعائر حسینی و فضائل زیارت ابعبدالله، بخصوص از زبان امام ششم شیعیان، در منابع کهن شیعی، نشان از نقش پررنگ آن امام همام در ترویج و تقویت شعائر حسینی دارد. «مُنشِد» شناخته می‌شدند که ظاهراً لقبی خاص مرثیه سرایان حسینی بود. مرثیه خوانی دعبل خراسی در محضر امام رضا(ع)، مجلس عزایی بود در پایتخت عباسیان و لذا امام جواد(ع)، یکی از اوصاف آن حضرت را «الذی هیچ آخَران یَوم الطفَوف» گفته‌اند یعنی امامی که اندوه روز عاشورا را به حرکت درآورد.

عباسیان، که یکی از ادعاهایشان خونخواهی امام حسین(ع) بود، با رسیدن به قدرت خفقان را به جایی رساندند که متوکل عباسی دستور تخریب حرم امام حسین(ع) را در سال ۲۳۶ هجری صادر کرد. حرمی که زیارت آن از سوی مسلمانان، کربلا را به شمع محفل حق جویان تبدیل کرده بود. این چراغی بود که ایزد برافروخته بود و در مدتی کمتر از یک قرن بعد، چنان پرفروغ شد که در زمان حضور آل بویه در بغداد، یکی از مهم‌ترین تحولات در تاریخ شعائر حسینی رقم خورد. مجالس عزاداری که تا پیش از آن به دلایلی، خصوصی، غیرعلنی و خانگی بود، به دستور مُعزّالدوله بویهی به‌صورت علنی و رسمی در خیابان‌های بغداد برگزار شد و در سال ۳۵۲ هجری، روز عاشورا با دستور بسته شدن بازار، رسماً تعطیل شد. تأکید امپیران آل بویه بر زیارت مرقدا امام حسین(ع) و توجه به عمران بنای آن، به ترویج بیشتر شعائر حسینی انجامید و بعدها سایر صاحب‌منصبان نیز در این مسیر تაკون کم و بیش اقداماتی داشته‌اند.

گزارش‌هایی از اوایل قرن چهارم درباره گردهمایی مردم مصر در ایام محرم و به‌صورت خاص، روز عاشورا در مراقد شیعی وجود دارد که پس از ورود فاطمیان به مصر به مراسمی رسمی در سال ۳۶۳ تبدیل شد. گویا برخی از منابع از بنایی عظیم در قاهره برای این مراسم یاد کرده‌اند که «حسینیّه» نام داشته است. نکته جالب توجه این است که در قرن چهارم کسانی را به‌عنوان نوحه خوان امام حسین(ع) می‌شناختند و این افراد با لقب «نانح» شناخته می‌شدند.

در مسجد برائا در بغداد به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز تجمع شیعیان، مجلس روز عاشورا برگزار می‌شد و برای نمونه در سال ۴۲۳ هجری پس از ذکر مقتل امام حسین(ع)، مردم به طور بی‌سابقه‌ای در حالی که با گریه بر سر و سینه می‌زدند به سمت مرقد امامان در کاظمین حرکت کرده و دسته عزا به راه می‌افتاد.

پس از آل بویه، باوجود تسلط سلجوقیان حنفی بر ایران و عراق، منابع از تداوم مجالس عزای حسینی در عاشورا خبر می‌دهند. نکته حائز اهمیت این است که مجالس عزادیرگ به شیعیان اختصاص نداشت. اهل تسنن مجالس بزرگی را برپا می‌کردند که به قول عبدالجلیل رازی، عالم بزرگ شیعه در ایران، گاهی شیعیان را نیز به تعجب وامی‌داشت. ابن جوزی عالم میانه‌رو حنبلی در بغداد اواخر قرن ششم هجری، به‌عنوان واعظ در مجالس حسینی حضور داشت. او کتابی نوشته با عنوان «الرد علی متعصب العنبد المانع من ذم یزید» و در آن سخن حنبلیان افراطی که مخالف بدگویی و لعن یزید بن معاویه بودند را رد کرده است. گرایش‌های معتدل حسینی به‌صورت مستقل یا در ضمن سیره اهل بیت که‌گاه با نگاه‌های صوفیانه نیز همراه بود، در عصر مغول، ایلخانان و تیموریان، موجب توجه بیشتر اهل تسنن به اهل بیت و بویژه امام حسین(ع) شد. برای مثال، کتاب روضه الشهدا، کاشفی رواج بسیاری یافت و تأثیر آن تا امروز نیز در عبارت «روضه خوانی» وجود دارد.

برپایی شعائر حسینی میان مسلمانان با وجود فراز و نشیب، کم‌اان ادامه یافت. با شکل‌گیری دولت صفوی، این جریان سرعت و وسعت بیشتری یافت. در کنار شعائر عمومی، سیر تألیف و ترجمه آثار حسینی به‌صورت مستقل یا در ضمن سیره اهل بیت علیهم‌السلام، بسیار پررنگ شد و مجموعه‌های گرانسنگی را برای ما به یادگار نهاده است.

امروزه به‌دلیل گوناگون، شاهد حضور شیعیان اقصی‌قاره جهان هستیم و مجالس عزای حسینی از استرالیا، شرق آسیا و کوه‌های تبت تا اروپا و امریکا، با وجود مخالفت افراتیان حنبلی، وهابی، گسترش یافته است. پس از تعزیه خوانی؛ رسانه‌های تئاتر، فیلم و سریال به مصادیقی از شعائر حسینی تبدیل شده‌اند. کتابخانه‌های تخصصی شکل گرفته است و سایت‌های اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی بیشمارى به‌صورت تخصصی درباره سیدالشهدا(ع) فعال هستند. امسال شاید شاهد اتفاقی بزرگ و ماندگار فاطمیان به مصر به مراسمی رسمی در سال ۳۶۳ قاهره برای این مراسم یاد کرده‌اند که «حسینیّه» نام داشته است. نکته جالب توجه این است که در قرن چهارم کسانی را به‌عنوان نوحه خوان امام حسین(ع) می‌شناختند و این افراد با لقب «نانح» شناخته می‌شدند.

آیا امسال که هزار و نود سال از رسمیت عزاداری عاشورا در بغداد می‌گذرد، عاشورا در فضای مجازی یک تحول جدید را رقم خواهد زد؟